

**ЗБИРАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ****COLLECTING OF MATERIAL EVIDENCE IN PRE-TRIAL INVESTIGATION:
PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE****Дуфенюк О.М.,***кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету з підготовки фахівців для підрозділів слідства
Львівського державного університету внутрішніх справ***Марко С.І.,***кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету з підготовки фахівців для підрозділів слідства
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Статтю присвячено системному аналізу шести способів збирання речових доказів, передбачених нормами кримінального процесуального законодавства. Розглянуто позиції вчених щодо оцінки стану нормативно-правового регулювання вказаного етапу роботи з доказами. Звернуто увагу на проблемні питання слідчої практики збирання речових доказів на стадії досудового розслідування.

Ключові слова: доказування, докази, речові докази, збирання речових доказів, кримінальне провадження, досудове розслідування.

Статья посвящена системному анализу шести способов сбора вещественных доказательств, предусмотренных нормами уголовного процессуального законодательства. Рассмотрены позиции ученых по оценке состояния нормативно-правового регулирования указанного этапа работы с доказательствами. Обращено внимание на проблемные вопросы следственной практики сбора вещественных доказательств на стадии предварительного расследования.

Ключевые слова: доказывания, доказательства, вещественные доказательства, сбор вещественных доказательств, уголовное производство, досудебное расследование.

The article is devoted to analysis of the system of six ways of collecting material evidence provided by the rules of criminal procedure law. The opinions of scientists about the legal regulation specified stage of work with evidence were examined. Attention is paid to problematic issues of the investigative practice of collecting material evidence at the stage of pre-trial investigation.

Key words: proving, evidence, material evidence, collecting material evidence, criminal proceedings, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. У ч. 2 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) сформульовано поняття доказування, яке полягає в реалізації трьох видів діяльності: збирання доказів, перевірка доказів, оцінка доказів. Очевидно, що збирання доказів у кримінальному провадженні є першим етапом процесу доказування, у ході якого формується доказова база, що згодом підлягатиме перевірці, оцінці та використанню для реалізації завдань, задекларованих у ст. 2 КПК України. Отже, можливості використання доказової інформації на стадії досудового розслідування та судового провадження великою мірою залежать від ефективного, оперативного, якісного збирання доказів, проведеного відповідно до норм процесуального законодавства. Цим, власне, й обумовлена актуальність наукових розробок, присвячених пошуку шляхів оптимізації діяльності органів досудового розслідування на первинному етапі роботи з доказами.

Стан дослідження. Науковому обґрунтуванню та розвитку теорії доказів і доказування в кримінальному процесі присвячені праці Ю. Азарова, Ю. Аленіна, М. Видрі, В. Галагана, А. Іщенка, М. Грошевого, В. Дорохова, Є. Коваленка, Є. Лук'янчикова, М. Михеєнка, В. Нора, М. Погорецького, Д. Савицького, С. Стахівського, М. Строговича, В. Тертишника та інших. Однак питання збирання речових доказів потребує посиленої уваги, оскільки, по-перше, існують об'єктивні організаційно-тактичні особливості роботи із цією категорією доказів; по-друге, існують кримінальні провадження, у яких тільки наявність певних вилучених (отриманих) речей створює достатні правові підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене діяння. Поняття, класифікацію, проблемні аспекти збирання речових доказів розглядали О. Астапенко, С. Ковальчук, С. Сівочек, Ю. Ланцедова, В.

Ліщенко, А. Ляш, Ю. Хахуцяк, О. Шило. Проте чимало питань нормативно-правового регулювання процесу збирання речових доказів досі залишаються невирішеними.

Метою статті є узагальнення проблем практичного застосування норм кримінального процесуального законодавства в діяльності слідчих підрозділів під час збирання речових доказів на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. У теоретичному аспекті жоден речовий доказ не має переваги серед інших джерел доказів, однак, як уже зазначалось, у правозастосовній практиці правильно організований процес збирання речових доказів має виняткове значення. Ідеться про те, що відсутність речових доказів у певних випадках може обумовити відсутність можливості встановлення складу кримінального правопорушення. Так, під час правової кваліфікації незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 Кримінального кодексу України) слідчому необхідно, по-перше, вилучити відповідні предмети; по-друге, підтвердити, що вилучені предмети є зброєю, бойовими припасами чи вибуховими речовинами. Правова кваліфікація злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відбувається з урахуванням результатів експертних досліджень, які встановлюють, чи належить вилучений речовий доказ до групи предметів, обіг яких обмежено або заборонено, яка його вага (об'єм, кількість), походження тощо. Аналогічно для встановлення факту підроблення документа, фальшивомонетництва, контрабанди, одержання неправомірної вигоди наявність речових доказів є визначальним для прийняття процесуальних рішень. У кримінальних провадженнях, які розпочаті за фактом вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи, проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, особливу цінність мають речові докази,

які зберегли унікальні біологічні сліди, придатні для дослідження та ідентифікації особи, у тому числі дають змогу сформувати ДНК-профіль злочинця. Відтак розглянемо більш докладно процесуальну регламентацію збирання речових доказів.

1. Речові докази можуть бути вилучені під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Так, зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 237 КПК України під час проведення огляду дозволяється вилучення речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. У ст. 234 КПК України передбачено, що *обшук* може проводитися з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення. Слідчий суддя відмовляє в задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявності достатніх підстав вважати про здійснення таких фактів: 1) було вчинено кримінальне правопорушення; 2) відшукувані речі та документи мають значення для досудового розслідування; 3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; 4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться в зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Звернемо увагу, що в криміналістичній науці висловлюються пропозиції надати слідчому повноваження проводити огляд та вилучення речей під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. Так, А. Кунтій пропонує внести зміни до ст. 241 КПК України та дозволити під час освідчування проводити огляд та вилучення речей, що є на особі, яка підлягає освідчуванню [1, с. 14].

Збирання речових доказів здійснюється й під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У ст. 261 КПК України йдеться про *накладення арешту на кореспонденцію*. Згідно із цією статтею арешт на кореспонденцію (листи всіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передавання інформації між особами) накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі та документи, що мають істотне значення для досудового розслідування. Прийняття рішення про накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції, яка матиме значення речових доказів у кримінальному провадженні. Не менш важливою є можливість отримання речових доказів у ході такої негласної слідчої (розшукової) дії, як *обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи* (ст. 267 КПК України). Законодавець передбачив з-поміж іншого мету обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них (у тому числі з використанням технічних засобів), яка полягає у виявленні та фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; виготовленні копій чи зразків зазначених речей і документів. Речові докази можуть бути отримані під час проведення *контролю за вчиненням злочину* (ст. 271 КПК України). Наприклад, органами досудового розслідування може бути проведено імітування обстановки злочину з метою розкриття одержання неправомірної вигоди та інших злочинів у сфері службової діяльності, попередження вбивства на замовлення, контрабанди наркотичних речовин, культурних цінностей [2, с. 132]. У встановленому кримінальним процесуальним законодавством порядку такі речі, які стали

предметом злочинного діяння (гроші, які стали предметом одержання неправомірної вигоди, цінності, якими замовник розраховувався за вчинене вбивство тощо) відповідно до ч. 1 ст. 256 КПК України можуть використовуватись у доказуванні на тих самих підставах, що й результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Доцільно звернути увагу й на положення ст. 273 КПК України, яка містить правові норми щодо засобів, що використовуються під час проведення вказаних процесуальних дій. Так, за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані *заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби*. Такі засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, використовуються в процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, якщо суд встановить порушення вимог КПК України під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії. Звернемо увагу на те, що сьогодні піддається критиці позиція законодавця щодо необхідності оформлювати протоколом виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій (ч. 2 ст. 273 КПК України), оскільки засоби маскування та документи прикриття часто розраховані на проведення невизначеної кількості негласних слідчих (розшукових) дій і мають багаторазове призначення. Достатньо в постанові слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій вказати на необхідність використання відповідних засобів забезпечення конспірації. При цьому, за словами М. Грібова, відсутня будь-яка потреба в складанні додаткових процесуальних документів [3, с. 95].

Важливо наголосити, що сторона захисту, потерпілий мають повноваження тільки щодо ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 93 КПК України), що, на думку окремих учених, не слід вважати способом збирання, оскільки навіть за умови задоволення відповідного клопотання суб'єктам збирання речових доказів є слідчий, прокурор, які виконують слідчу (розшукову) дію. У зв'язку із цим та з метою забезпечення дієвості принципу змагальності вченими висловлюються пропозиції надати захисникові право проводити огляд місця події, обшук тощо [4, с. 184–185].

2. Речові докази можуть бути вилучені під час затримання особи. У разі, якщо таке затримання проводиться уповноваженою службовою особою в порядку ст. 208 КПК України, факт вилучення речей та їх детальний опис має бути засвідчено в протоколі затримання як результати особистого обшуку (ч. 5 ст. 208 КПК України). У випадку, коли йдеться про затримання в порядку, передбаченому ст. 207 КПК України, особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно з доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передавання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом (ст. 168 КПК України). Вилучені речі набувають статусу тимчасово вилученого майна, а отже, в обох випадках слідчий, прокурор повинен звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна, а за наявності відповідних підстав слідчий суддя постановляє ухвалу про арешт майна.

Найбільш проблемним у такому способі збирання речових доказів є питання правової підготовки осіб, які не є уповноваженими службовими особами, але можуть здійснити затримання в порядку, передбаченому ст. 207 КПК України. Фактично право кожного затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. 482 КПК України, передбачає наявність таких обов'язків кожного: 1) знати обставини, за яких можна таке затримання здійснити; 2) знати хто належить до кате-

горії осіб, щодо яких ця норма не діє; 3) знати як правильно вилучити речовий доказ і забезпечити його зберігання (збереження слідів на ньому) до передачі уповноваженій службовій особі; 4) доставити затриману особу та вилучені речі до уповноваженої службової особи або повідомити уповноваженій службовій особі про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, а також вилучених речей, хоча про це в ст. 207 КПК України не йдеться. Хибні дії осіб, які здійснюють процедуру затримання разом із вилученням речей, можуть призвести до втрати доказової інформації або до визнання отриманих речових доказів недопустимими.

3. Речові докази можуть бути вилучені під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження з клопотанням про *тимчасовий доступ до речей і документів* (глава 15 КПК України), у ході якого особою, у володінні якої знаходяться такі речі та документи, надається можливість ознайомитися з ними, зробити їх копії та в разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом вилучити їх (здійснити їх виїмку). У клопотанні до слідчого судді обов'язково зазначається серед інших відомостей, передбачених ч. 2 ст. 160 КПК України, інформація про те, до яких саме речей і документів планується отримати тимчасовий доступ; підстави вважати, що речі та документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження. Суттєвим є те, що в разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку, згідно з положеннями КПК України, з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів (ч. 1 ст. 166 КПК України).

Під час кримінального провадження також може бути застосовано захід забезпечення – *тимчасове вилучення майна*, що передбачає фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене в ч. 2 ст. 167 КПК України майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна чи його повернення. Згідно з вказаною нормою вилученням може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, у яке їх було повністю або частково перетворено. Слідчий суддя або суд під час судового провадження накладає арешт на майно, якщо є достатні підстави вважати, що вони відповідають критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України.

Недостатньо обґрунтованим є те, що слідчий на підставі п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України має повноваження доручити оперативним підрозділам проводити слідчі (розшукові) дії, проте не в змозі дати письмове доручення виконати ухвалу слідчого судді, суду про застосування заходу забезпечення кримінального провадження (тимчасовий доступ до речей і документів), оскільки чинне процесуальне законодавство не містить відповідної прямої норми. Прийняття такого рішення можна аргументувати наявністю п. 8 ч. 2 ст. 40 КПК України, проте є більш доцільним, на нашу думку, за аналогією до ч. 1 ст. 143 КПК України (виконання ухвали про здійснення приводу) доповнити зміст ст. 165 КПК України відповідною частиною, у якій зазначити, що виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів може бути доручене відповідним підрозділам органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства або органів державного бюро розслідувань.

4. Речові докази можуть бути добровільно надані учасником кримінального провадження. Такий спосіб збирання речових доказів передбачає кореляцію права учасників кримінального провадження, уповноважених процесуальними нормами подавати докази (підозрюваний, захисник, потерпілий, представник потерпілого, законний представник потерпілого та інші) та обов'язок слідчого, прокурора прийняти подані речі. При цьому потрібно наголосити, що коли сторона захисту чи потерпілий користуються своїм правом подавати докази слідчому, то, по-перше, йдеться не про докази, а про речі та документи, а, по-друге, суб'єктом одержання (збирання) доказів є слідчий [5, с. 9]. О. Шило зазначає, що в такому разі слідчий, прокурор має скласти протокол їх огляду, у якому засвідчити факт добровільного надання та детально їх описати [6, с. 24]. Проте слід вказати, що зазначене питання в чинному кримінальному процесуальному законодавстві повною мірою не врегульовано, що виявилось у пропозиціях підтверджувати добровільне надання речових доказів «протоколом подання доказів», «протоколом прийняття предмета», «протоколом добровільної видачі доказів», «протоколом подання предмета», «протоколом одержання предметів» тощо [5, с. 10]. На невизначений статус таких речей вказує й В. Фаринник, констатуючи, що таке майно не набуває статусу «тимчасово вилученого», однак повинно бути зафіксоване в матеріалах кримінального провадження [7, с. 18]. Як наслідок, фахівці звертають увагу на те, що існуюча практика вилучення речей без ухвали слідчого судді під виглядом «добровільної видачі», «огляду предметів і документів», «огляду і добровільної видачі», оформлення таких дій відповідними протоколами й не передбаченими законом постановами про визнання та приєднання до матеріалів кримінального провадження речових доказів, а також відсутність накладеного арешту на добровільно видане майно створюють ситуацію, за якої в судових стадіях вилучені речі не мають жодного «процесуального статусу» [8, с. 24].

5. Речові докази можуть бути отримані в результаті витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб. Справедливо звертає увагу С. Ковальчук на те, що витребування та отримання речей від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб як спосіб збирання речових доказів не отримало належного процесуального закріплення, а відтак можна констатувати відсутність однозначної практики застосування норм ч. 2 ст. 93 КПК України. Узагальнення результатів дослідження вченого дозволяють виокремити такі найбільш суттєві проблеми у сфері реалізації цього способу збирання речових доказів: відсутність у науці та законодавстві однозначного розуміння самого поняття «витребування»; відсутність

єдиної позиції щодо об'єктів, які можуть бути витребувані (одні вчені вказують на можливість витребування тільки документів, що певною мірою відповідає діючій слідчій практиці, інші вказують на можливість витребування й документів, і речей); відсутність однозначного підходу до процесуальної форми вимоги слідчого, прокурора про витребування доказів; заміна процедури витребування речей і документів на процедуру тимчасового доступу до речей і документів у судово-слідчій практиці. Проте на підставі аналізу викладеного все ж не зовсім обгрунтовано є пропозиція здійснити нормативне закріплення витребування речей та документів як окремого заходу забезпечення кримінального провадження [9, с. 144].

6. Речові докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Цей спосіб збирання доказів також ускладнений через необхідність врахування особливостей кримінально-процесуальної форми різних країн, налагодження співпраці між різними органами та службами, які часто володіють неоднаковим колом повноважень, наявність суттєвих відмінностей у процедурних правилах. Наприклад, оскільки відомості про вчинене на території іноземної держави кримінальне правопорушення та ЄСДР не вносяться, звернення до суду з таким клопотанням є проблематичним. Так, під час виконання клопотання компетентного органу США стосовно надання міжнародної правової допомоги в кримінальній справі щодо спотворення та розповсюдження шкідливих програм виконавцем за погодженням із прокурором до слідчого судді внесено відповідне клопотання про накладення арешту на майно. У задоволенні вказаного клопотання слідчим суддею було відмовлено у зв'язку з ненаданням слідчим відповідно до вимог ч. 6 ст. 132 КПК України витягу з ЄСДР [7, с. 85]. Схожа ситуація може виникнути й під час звернення компетентного органу України до компетентного органу іноземної держави з метою одержання речових доказів на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва.

Проблемним слід вважати те, що сьогодні не існує єдиної практики щодо процедури прилучення речового доказу до матеріалів кримінального провадження. З огляду на позицію практичних працівників слідчих підрозділів щодо необхідності відображення вимоги закону в аспекті «закріплення речового доказу в кримінальному провадженні шляхом винесення постанови», слухним є запитання О. Хахуця: «Чому не існує прямої вказівки на винесення слідчим, прокурором постанови про прилучення до провадження речового доказу?» [10, с. 47]. Аналогічними є зауваження інших учених, зокрема А. Ляша, В. Ліщенко, які вказують, що предмет можна визнати речовим доказом тільки за умови дослідження його властивостей із подальшим винесенням уповноваженою на це посадовою особою відповідної постанови (ухвали), яка повинна містити пояснення, чому його визнано джерелом доказів у справі [11, с. 2].

Висновки. Отже, можемо підсумувати, що нормативно-правова регламентація процесу збирання речових доказів у кримінальному провадженні потребує вдосконалення з метою формування єдиних підходів до розуміння суті, порядку та процесуального оформлення збирання речових доказів на стадії досудового розслідування. Навіть вжиті в кримінальному процесуальному законодавстві поняття «речові докази» є дискусійним, оскільки речові докази вважаються процесуальними джерелами доказів, тобто певними носіями тієї інформації, яка використовується як докази в кримінальному процесі. У такому підході вбачається не цілком виправдане ототожнення доказів (відомості про факти) та джерел доказів [12, с. 27]. Тому неодноразово в науці висловлювалась пропозиція усунення в законодавстві такої колізії шляхом використання поняття «речові джерела доказів» [13, с. 13; 14]. Однак, навіть якщо й варто уникати надмірного теоретизування та не вдаватись у докладні наукові суперечки, не можна залишити поза увагою ті питання, які лежать у площині судово-слідчої практики. Норми щодо збирання речових доказів у кримінальному провадженні щодня проходять апробацію, а правильне їх застосування є запорукою прийняття обгрунтованих процесуальних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кунтій А. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. Кунтій ; ЛьвДУВС. – Львів, 2015. – 18 с.
2. Білічак О. Контроль за вчиненням злочину: поняття та форми / О. Білічак // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2014. – Т. 27 (66). – № 2. – С. 129–135.
3. Грібов М. Використання засобів забезпечення конспірації при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій / М. Грібов // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 94–98. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_2_17.pdf.
4. Ковальчук С. Участь сторони захисту у формуванні речових доказів / С. Ковальчук // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – Ч. 3. – С. 182–188.
5. Ковальчук С. Способи збирання речових доказів стороною обвинувачення / С. Ковальчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2 (10). – С. 1–24.
6. Шило О. Новації нового Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку збирання речових доказів / О. Шило // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.). – О. : Б.в., 2013. – С. 22–25.
7. Фаринник В. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України / В. Фаринник. – Х. : Фактор, 2013. – 96 с.
8. 35 неформальних практик у кримінальному судочинстві України / О. Банчук, І. Дмитрієва, Л. Лобойко, З. Саїдова. – К. : Арт-Дизайн, 2014. – 48 с.
9. Ковальчук С. Витребування й отримання речей як спосіб збирання речових доказів стороною обвинувачення: теоретичні концепції, нормативне закріплення та практичне застосування / С. Ковальчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5. – Т. 3. – С. 140–145.
10. Хахуця О. Речові докази у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / О. Хахуця // Адвокат. – 2013. – № 6. – С. 46–48.
11. Ляш А. Речові докази у справах про одержання хабара / А. Ляш, В. Ліщенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 17 (4). – С. 1–6.
12. Погорецький М. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання / М. Погорецький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 1 (3) – С. 1–53.
13. Сівочек С. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі: автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. Сівочек ; Нац. акад. внутр. справ України МВС України. – К., 2003. – 17 с.
14. Ланцедова Ю. Етапізація роботи з особистісними і речовими джерелами антикримінальної інформації : [навч. посіб.] / [Ю. Ланцедова, С. Кириченко, Ю. Ткач, О. Тунтула] ; за наук. ред. О. Кириченка. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 296 с.